

HALK KÜLTÜRÜNDE NAZAR, NAZARLIK İNANCI VE BUNLARA BAĞLI UYGULAMALAR

Yard. Doç. Dr. Nilgün ÇIBLAK*

Özet: *Halk arasında bakışlarında zararlı güç bulunduğuna inanılan kötü niyetli kişilerin bu özellikleriyle, canlı ya da cansız varlıklar üzerinde olumsuz bir etki bırakması nazar olarak açıklanır. Eski dönemlerden günümüze her toplumda yaygın olarak görülen nazar inancı, ülkemizde de günlük hayatın içinde varlığını devam ettirmektedir.*

Bu makalede geleneksel halk kültürümüzde yer alan ve hem sözlü gelenekten hem de yazılı kaynaklardan tespit edilen nazar ve nazarlıkla ilgili inanışlar, ayrıca bunlara bağlı uygulamalar üzerinde durulmuştur. Nazarla ilgili pratikler; “nazar değmeden önce” ve “nazar değdikten sonra” yapılanlar olmak üzere iki grupta ele alınmıştır. İncelemelerimiz sonucunda halk arasında nazara karşı koymak için mavi boncuk, nal, yumurta kabuğu vb. “koruyucu” özelliği bulunduğuna inanılan nazarlıkların yanı sıra muska yazdırma, kurşun dökme, tütsüleme vb. “iyileştirici, tedavi edici” kabul edilen birtakım büyüsel işlemlerin yapıldığı görülmektedir. Bunlardan bir kısmı dinî unsurların etkisinde uygulanmakta bir kısmı da kökü eski inanışlara bağlı olup yüzyıllardır sözlü geleneğe kuşaktan kuşağa aktarılıp yaşatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Nazar, Nazarlık, Göz Değmesi, Nazar Muskası*

Nazar (Evil Eye), Amulet and Related Practices in Populer Culture

Summary: *Nazar (evil eye) is explained by public as a kind of action in which people who are believed to have harmful power on their glance and have bad intentions leave a negative influence over living beings and lifeless things through the power and intentions they have. The*

---

* Mersin Üniv. Fen-Edeb. Fak. TDE Böl., MERSİN nilciblak@mersin.edu.tr

nazar belief which has been very common in all kinds of societies from ancient times till today still continues to be exist in the daily life of Turkish society.

This paper investigates the beliefs and behaviors concerning nazar and amulet existing in the traditional popular culture which have been traced down both from the oral tradition and written sources. The practices about nazar can be classified in two as “before the evil eye touches” and “after the evil eye touches”. This study shows that a variety of things are used to refuse nazar. They are amulets which are believed to have “protective” features like blue beed, horse shoe, egg shell and some magical procedures which are accepted as “healing, curing” like written charm, lead melting or fumigation. Some of them are applied under the influence of religion and others originated in ancient beliefs are kept alive in the oral tradition from generation to generation.

Key Words: *Nazar (evil eye), amulet, eye touch, evil eye charm.*

Bütün toplumlarda yaygın olarak görülen nazar inancının kökeni, Neolitik çağlara kadar uzanmaktadır. Girit’te, Aşağı Mısır’da, Malta’da, Kuzey Fransa’da ve Britanya’da Bronz çağına ait, balta şeklinde yapılmış nazarlıklar (amuletler) bulunmuştur. Araştırmalar sonucunda, eski dönemlerden itibaren Batı’da ve Doğu’da büyüün ve nazarın kötü etkilerine inanma ve bunlara karşı tedbirler alma bilgisinin köklü olduğu görülmüştür (Koşay, 1956: 86). Aynı şekilde uğursuz gözlerden gelen fenalığı ortadan kaldırmak için Mısırlılar, Fenikeliler, Yunanlılar ve Romalılar tarafından el şeklindeki muskaların kullanıldığı tespit edilmiştir (Westermarck, 1961:10).

Geçmişten günümüze varlığını sürdüren bu inanış, ülkemizin hemen her köşesinde günlük hayatın içerisinde ve bütün etkinliğiyle varlığını devam ettirmektedir. Bugün halk arasında, nazara karşı mavi boncuk, delikli taş, nal, yumurta kabuğu gibi çeşitli nazarlıklar kullanma, hocaya muska yazdırma, kurşun dökme vb. çeşitli pratikler yapılmaktadır. Ancak bu tür uygulamalar, bâtil inançlar arasında yer alması dolayısıyla dinimizce haram kılınmıştır.

Hz. Muhammed’in “Nazar’dan Allah’a sığınınız. Çünkü göz (değmesi) gerçektir.” hadisinden de anlaşılacağı üzere İslâm dininde nazarın varlığı kabul edilmiştir, fakat nazardan korunmak için nazar boncuğu ya da muska taşımak vb. pratikler uygulamak yasaktır. Bununla ilgili olarak İbn-i Mes’ud’dan alınan bir hadiste “(Ağrıları, dertleri gidermek için ne olduğu meçhul şeylerle muska yazarak) afsun yapmak, (nazar’ı ve sair belâyı gidermek için) boncuk takmak, kadınların kocalarına kendilerini sevdirmek için sihir yapmak şirktir.” denilmektedir. Bunun yanı sıra Al-

lah, insanlara Felâk (113. Sûre) ve Nâs (114. Sûre) surelerinde büyücülerin kötülüklerinden, cinlerden, vesvecinin şerrinden kaçarak kendisine sığınmayı öğütlemiştir (Çelik, 1974: 168).

Kur'an-ı Kerim'de ve çeşitli hadislerde, nazara karşı Tanrı'ya sığınmanın gerekliliği belirtilmesine karşılık halk arasında kem gözlerden geldiğine inanılan kötülüklerle karşı çeşitli büyüsel işlemlere başvurulmaktadır. İnsanların, Tanrı'nın kâdir olduğuna inanmalarına rağmen tufan ve deprem gibi felâketlerden, hastalıklardan, acılardan korunmak için büyüye ve çeşitli nazarlıklara sarılması, halk yaşamında büyüün köklü bir yerinin olduğunu göstermektedir. Halk, bütün yeni dinî inançlarına rağmen eski geleneklerine bağlıdır (Çelik, 1974: 156). Diğer deyişle kökeni ilkel dönemlere uzanan eski inanışlardan bazıları, şekil değiştirerek yeni din içerisinde varlığını devam ettirmekte, kişilerin günlük yaşamını ve davranışlarını etkisi altına almaktadır.

Bu çalışmada geleneksel halk kültürümüzde yaşayan ve hem sözlü gelenekten hem de yazılı kaynaklardan tespit edilen nazar ve nazarlıkla ilgili çeşitli inanışlar ve uygulamalar üzerinde durulacaktır.

Türkçede bakış anlamına gelen Arapça kökenli nazar kelimesi, bakışlarında zararlı güç bulunan bazı insanların bu özellikleriyle bir kişiye, bir hayvana ya da bir nesneye bakmakla canlı üzerinde hastalık, sakatlık, hatta ölüm; nesne üzerinde, kırılma, arızalanma gibi olumsuz bir etkinin meydana gelmesi şeklinde açıklanmaktadır (Boratav, 1997: 103-104). Eskilerin "isabet-i ayn" adını verdikleri nazar inancı, bugün "nazar değmek, nazara gelmek, nazara uğramak, göze gelmek, göze uğramak, göz değmek, kem göz" gibi deyimlerle ifade edilmektedir.

Nazarın, sağlıklı ve gülbüz çocuklara; güzellikleri ve hünerleriyle dikkati çekenlere; akıllı, zeki olup derslerini başarıyla veren öğrencilere; mesleğinde başarılı olanlara; yeni ev, araba alanlara; kısmeti açık olanlara; mutlu çiftlere vb. kişilere ayrıca iyi ürün veren tarla, bağ ya da bahçeye; güzel görümlü, hoş kokulu bitki ve çiçeklere; iyi süt veren ineklere; herkes tarafından beğenilen bir ev eşyasına vb. varlıklara daha çok değdiğine inanılır. Bu tür özelliklere sahip canlı ya da cansız varlıklara karşı, herhangi bir kimsenin kıskançlık dolu gözlerle bakması, nazarın meydana gelmesine neden olur.

Nazarı değen kişiler, söz konusu özellikler kendilerinde bulunmadığı için kıskançlık duygusuna kapılırlar. Bu bakımdan halk arasında, değerli varlıklarını ellerinden alacak tehlikeli kuvvetin, kötü niyetli kişilerin bakışlarından geleceği inancı oluşur. Öte yandan nazar, kıskançlık gibi kötü duygulardan gelebileceği gibi kişinin yakınlarına duyduğu aşırı seviden de kaynaklanabilir. Bu tür nazardan en çok çocukların etkilendiğine inanıldığı için, anne ve babaların çocuklarına karşı aşırı sevgi göstermele-

ri ya da düşkünlükleri pek hoş karşılanmaz. Bu inanış gereği halk arasında “İnsana sevdiğinin nazarı daha çok değer” sözü yaygın olarak kullanılır.

Nazarın halk hayatındaki yerini belirlemek için, nazara inanan kaynak kişilerin anlatılarından birkaç örnek vermek yararlı olacaktır.

I. “*Köyde gözleri çok güzel bir kız vardı. Bu kıza ‘Gözüne sürme mi çekmişsin?’ diyen yaşlı Emine Teyze’nin nazarı değdi. Bu sözün ardından kızın gözleri şişti, yüzünde yaralar çıktı. Komşu kadın bunun nazar olduğunu anlayıp Emine kadının ocağından gizlice kül aldı. Genç kız bu külü, suyla karıştırıp gözüne, yüzüne sürünce iyileşti.*” (K.6)

II. “*Yeni ev alan komşumuza hayırlı olsun ziyaretinde bulunduğu-muz bir sırada Zeynep Abla, ev sahibine duyurmadan ‘İnsanlarda ne şans var.’ dedi. Saatinde evin üç pencere camı çatlayıp kırıldı.*” (K.5)

III. “*Uzun yıllar çocuğu olmayan komşumuz Zehra’nın çok güzel ve çok sağlıklı bir kızı oldu. Hastaneye gelen eltisi, çocuğu çok beğenmiş, çok sevmiş. Kadının bu aşırı sevgisinden çocuğa nazar değmiş. Çocuk ertesi gün hiçbir şey yokken aniden ölmüş.*” (K.5)

IV. “*Bizim 15 tane ineğimiz vardı. İçlerinden birisi çok güzel ve büyüktü, çok fazla da süt veriyordu. Kaynanamın eniştesi bu ineği gördüğünde ‘Bu ne güzel inek’ deyip yemesi için ineğin önüne armut döktü. İneğimiz armutları yerken içlerinden birisi boğazında kaldı ve oracıkta öldü. İneğimize eniştenin nazarı değdi.*” (K.11)

V. “*Babamın teyzesinin bahçesinde çok güzel ve çok meyve veren bir kayısı ağacı vardı. Birgün komşu kadınlardan birisi, teyzemi ziyaret etmiş ve bu ağaca uzun uzun bakmış. Teyzemler, ertesi sabah ağacı ikiye ayrılmış bir şekilde bulmuşlar.*” (K.11)

VI. “*Yeni aldığım çay fincanı, daha ilk kullanımında kırıldı. Bu durum, o an odamda bulunan bir arkadaşımın nazarı sonucu meydana geldi. Çünkü kendisinin, fincanıma hayran hayran baktığını gördüm.*” (K.24)

Bu anlatılardan da anlaşılacağı üzere inanışa göre; kişi, kendisinde bulunmayan bazı özellikleri ya da mal-mülk gibi zenginlik unsurlarını gördüğünde başkalarına gıptayla karışık kıskançlık duygularıyla bakmakta, dolayısıyla bu kişilerin gerek kendilerine gerekse sahip oldukları ev, bağ-bahçe, hayvan gibi değerli mal varlıklarına ya da küçük eşyalarına zarar verebilmektedir. Bunun yanı sıra III. anlatıda olduğu gibi, insanlar bazen kendilerinin veya yakınlarının çocuklarına karşı besledikleri sevgilerini aşırıya varan davranışlarla göstermeleri sonucunda da nazar değdirebilmektedir.

Nazarla ilgili anlatıların sayısını arttırmak mümkündür. Bu anlatılar göz önünde bulundurulduğunda; nazarın genellikle kırsal çevrelerde ve yoksul insanlar arasında yaygın olduğu görülür. Bu insanlar arasında çok değer taşıyan at, inek, ev, bahçe gibi unsurları ya da çok sevdiği çocuklarını kaybetme korkusu, sürekli bir tedirginlik yaratmakta ve kötü gözlü kişilerin bakışlarına karşı önlemler almaya sevk etmektedir. Öte yandan öğrenim durumu yüksek olup da ekonomik açıdan daha iyi şartlara sahip kişiler arasında da, yoksul kesim kadar olmasa da, nazar inancının bulunduğu dikkati çekmektedir. Üniversitede araştırma görevlisi olan bir kaynak kişiden derlenen son anlatı, bu duruma güzel bir örnektir.

Üniversitede ya da lisede okuyan gençlerle yaptığımız görüşmeler sonucunda ise, bunlardan bir kısmının nazara inandığını bir kısmının da bu tür olayları boş şeyler olarak gördüğünü tespit ettik. Nazara inanmayan gençler, olayların asıl nedeninin başka sorunlardan kaynaklanmakla beraber halkın bunları nazarla açıkladığını ifade etmektedir.

İncelemelerimizden yola çıkarak nazara en çok kadınların inandığını, bunu erkeklerin ve gençlerin takip ettiğini söyleyebiliriz. Kadınların da özellikle ekonomik, sosyal ve kültürel yönden alt seviyede olanları ile yaşlı kesimi arasında nazarın yaygın olduğu görülmektedir. Bu insanlar, felâketlerle, hastalıklarla, herhangi acı bir olayla karşılaştıklarında yoksulluktan kaynaklanan çaresizlik nedeniyle nazara ve nazarla ilgili büyüsel işlemlere sarılmaktadır.

Kaynak kişilerden edinilen bilgilere göre; nazar, gözle ya da sözle olmak üzere iki şekilde ortaya çıkmaktadır (K.1, K.2, K.4, K.12, K.13, K.20, K.22, K.23). Gözle nazar, kişinin karşısındaki canlı ya da cansız herhangi bir varlığa kem gözle bakmasıyla meydana gelir. Sözle nazarda ise kişinin beğenisini ya da imrenmesini sözle ifade etmesi gerekir. Buna göre yukarıda verilen I, II ve IV no.lu anlatıda nazar sözle; V ve VI no.lu anlatılarda ise gözle değmiştir. Dolayısıyla nazarın gözle mi yoksa sözle mi meydana geldiği, ancak kişinin dikkatli bakışı veya hayranlık dolu sözleri tespit edilebildiğinde anlaşılır.

Halk arasında özellikle mavi gözlü ya da gök gözlü insanların nazar gücünün daha kuvvetli olduğuna inanılır (K.5, K.9, K.10, K.16, K.17, K.18). Ancak yeşil gözlü veya çakır gözlü kişilerin nazarının değdiği de söylenir (K.4, K.7, K.14). Bunların yanı sıra Şanlıurfa'da uzun çeneli insanların (K.1); Mardin'de kısa boyluların (K.9) da nazarı yaygındır. Kendisinde nazar gücü bulunanların; kötü niyetli, aç gözlü, kıskanç, görünümü saf ancak içi kötü, gözü başkalarında olan kişiler olduğu belirtilir (K.3, K.13, K.21).

Kaynak kişilerden ve yazılı kaynaklardan edindiğimiz bilgilerden yola çıkarak Türkiye'de nazarla ilgili pratikleri; "nazar değmeden önce

yapılan uygulamalar” ve “nazar değdikten sonra yapılan uygulamalar” olmak üzere iki ana başlıkta toplayabiliriz.

A. Nazar Değmeden Önce Yapılan Uygulamalar

Halk arasında nazar değmeden önce gerek canlı gerekse cansız varlıkları nazardan korumak amacıyla çeşitli uygulamalar bulunmaktadır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Nazar Muskası

Küçük çocukları ya da yetişkinleri nazardan korumak için alınan tedbirlerden birisi; hocaya ya da bir din adamına “nazar muskası” hazırlatmaktır. Kur’an’ın bir veya birkaç suresi yahut çeşitli duaların bir kâğıda yazıldıktan sonra bunun üçgen şekline getirilip yedi kat muşambaya sarılmasıyla yapılan muska, bir bez kılıf içerisinde omuzda, boyunda ya da koyunda taşınır (K.2, K.4, K.5, K.12, K.13, K.16, K.17, K.20). Yatarken kullanılan yastığın altına konulduğu da olur (K.7). Bazı kaynak kişiler ise, muskanın özellikle vücudun sağ tarafında taşınması gerektiğini belirtir (K.15, K.18). Diğer taraftan muskayı hazırlayan hocaya emeğinin karşılığı olarak kişinin ekonomik durumuna göre bir miktar para ya da buğday, arpa, un gibi yiyecek türünden hediye vermek de âdettir (K.2, K.7, K.15, K.20).

Hoca, nazar muskasının yanında bazen iki farklı kâğıda da dua yazar; bunlardan birisi eve dönüldüğünde yakılarak dumanı kişiye koklatılır, ikincisi ise içi su dolu bir sürahi ya da şişeye konularak üç gün boyunca kişinin sabahları yüzünü yıkamasında ve yine üç gün süresince susadığında içmesi amacıyla kullanılır. Buradaki su eksildikçe üzerine eklemeye bulunulabilir. Üçüncü günün sonunda suyun içinde bekletilen kâğıt alınıp bir akar suya ya da dereye atılır. Dualı kâğıtlarla ilgili söz konusu pratikler, nazar öncesi yapıldığı gibi genellikle kendisine nazar değdiğinden şüphe edilen kişilere uygulanır (K.19, K.22).

Kaynak kişilerden alınan bilgilere göre; Kahramanmaraş, Adana, Mersin, Elazığ ve Mardin’de hayvanlar için de nazar muskası yapılmakta ve bu muska, hayvanın boynuna, boynuzuna ya da barındığı yerin uygun bir köşesine asılmaktadır (K.3, K.7, K.9, K.10, K.12). Yine Kahramanmaraş’ta mahsulü bereketli olan tarlanın ortasındaki ya da kenarındaki bir ağaca muska bağlandığı da görülmektedir (K.3).

Nazar muskasının yedi kat muşambaya sarılması; muskanın dış faktörlere maruz kalmasını engelleyerek etkisini ya da gücünü zayıflatmamak için gerekli bir uygulamadır. Bu işlemin yedi kez yapılması, yine içinde dualı kâğıdın bulunduğu suyla üç sabah yüz yıkanması ya da bu suyun üç gün içilmesi de dikkate değerdir.

Halk kültüründe 3, 5, 7, 40 vb. sayıların her biri kutluluk, hayırlılık, uğurluluk anlamı taşır. Söz konusu sayılara özel anlamlar kazandırma, sadece Türklere özgü olmayıp en eski uygarlıklardan bu yana birçok toplumun geleneklerinde görülmektedir (Boratav, 1997: 90-91). İslâmiyet öncesi ve sonrası dönemlerde kutlu, uğurlu kabul edilen ve kendilerine birtakım mistik anlamlar yüklenen bu sayılar, günümüzde sözlü gelenekte birçok uygulamada ve çeşitli anlatılarda karşımıza çıkmaktadır. Burada da muskayı daha etkili kılmak amacıyla söz konusu sayının kutsal mistik özelliğinden yararlanıldığı görülmektedir¹.

Muskanın, vücudun sağ tarafında taşınmasına dikkat edilmesi ise; dinle ilgili olup halk arasında kişinin sağ omuzunda iyi amelleri yazan sol omuzunda ise kötü amelleri yazan meleklerin bulunduğu, dolayısıyla sağ tarafın iyi sol tarafın kötü güçlerin etkisinde kaldığına inanılmasıyla ilgilidir.

Üstünde dua yazılı kâğıdın yakılarak dumanının koklanmasıyla nazara sebep olan kötülüklerin uzaklaştırılması sağlanır. Aynı şekilde suya konulan dualı kâğıdın daha sonra akar suya atılmasıyla suyun temizleyicilik, arındırıcılık özelliğinden yararlanma isteği görülmektedir. Bu yolla kötülüklerin suyla beraber akıp gideceğine, böylelikle kişiyi artık rahat bırakacağına inanılır.

İslâm dininin büyü, fal, boncuk, muska gibi şeyleri yasaklamasına karşılık Kur'an'ın ve herhangi bir bölümünün nazardan, hatta diğer bazı kötülüklerden korunmak amacıyla kullanılmasının çeşitli nedenleri vardır. Bunları sırasıyla; Kur'an'ın, Tanrı buyruğu olarak, doğaüstü kudretin sözü (kelâmı) olarak kabul edilmesi; kendilerini hem dinin hem de büyü-nün etkisinden kurtaramayan kişilerin, büyüü dinî inançlarla karıştırarak kullanmaları; bu inanış gereği Müslüman, Hıristiyan ya da Yahudi toplumlarında, büyücülükle uğraşan insanların Kur'an, İncil ve Tevrat gibi kutsal kitapların sözlerini, Tanrı, melek, peygamber vb. adları büyü sırasında kullanmakta herhangi bir sakınca görmemeleri; bu işten maddî kazanç sağlayanların bu tür inançları desteklemeleri şeklinde olmak üzere dört grupta toplayabiliriz (Çelik, 1974: 167-169).

b) Maşallah

Halk arasında herhangi bir özelliğiyle göze batan bir kişinin, bitkinin, çiçeğin, hayvanın kısacası canlı ya da cansız varlıkların hayranlıkla övülmesinin ardından, nazar değme olayının meydana gelmemesi için, “maşallah”, “Nazar değmez inşallah” gibi sözlerin söylenmesi istenir.

¹ Nazar ve nazarlıkla ilgili kimi pratiklerin özellikle üç kez yapılması geleneğine, çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde de görüleceği üzere, sıklıkla rastlanmaktadır.

Bu konuyla ilgili olarak; “Balıkesir’de yeni doğan bebeği görmeye gelenlerin ‘maşallah’ dememesi halinde, bebeğe nazar değmesinden korkularak misafirlerin bu konuda uyarılmaları, bazen bununla ilgili küçük çekişmelerin yaşanması” olayı örnek gösterilebilir (Çelik, 1974: 173).

Bunun sözle ifade edilmesinin yanı sıra bazı kişilerin, maşallah yazılı altın veya gümüş takıları, çocuklarının omuzuna iliştiirdikleri, boyunlarına ya da bileklerine taktıkları görülür (K.3, K.5, K.18, K.20). Hatta yeni iş yeri açanlar, ev alanlar, yeni evli çiftler, nazardan korunmak için, maşallah yazılı bir levhayı, resmi ya da bir süs eşyasını gelenlerin rahatlıkla görebileceği bir yere asarlar (K.2, K.10, K.11, K.17, K.18). Geçimlerini kamyon, minibüs şoförlüğü yaparak sağlayan bazı kişilerin de araçlarının arkasında, camlarında nazar sonucu gelebilecek herhangi bir kazaya uğramamak için maşallah levhasına ya da yazısına rastlamak mümkündür (K.13, K.15).

Bu yolla maşallah kelimesinin, beğenme duygusunu yansıtmakla birlikte kıskançlıktan kaynaklanan nazara karşı kişileri ve diğer varlıkları koruduğuna inanılır.

c) Nazarlık

Nazarlık, nazarı uzaklaştırdığına ve etkisiz kıldığına inanılan mavi boncuk, yedi delikli boncuk, kendiliğinden delinmiş taş, sarımsak, kartal pençesi, hurma çekirdeği, yumurta kabuğu, kurban gözü, geyik boynuzu, çörek otu, kuru karanfil, üzerlik vb. nesnelere verilen genel addır (Akalin, 1993: 247). Bunlardan bir kısmı üstte taşınmakta bir kısmı hayvanlara bağlanmakta, bazıları da evlere veya bağ-bahçeye, tarlaya asılmaktadır.

1. Nazar Boncuğu

Halk arasında kıskançlık dolu ya da kötü niyetli bir bakışın etkisini ortadan kaldırmak için yaygın olarak “nazar boncuğu”nun kullanıldığı görülür. Mavi renkli olup üzerinde göz resimleri ya da çeşitli göz şekilleri bulunan bu boncuk, çocukların kundağına, omuzuna, yastığına iliştirilir; büyüklerin de isteğe bağlı olarak boyunlarına, bileklerine hatta yüzük şeklinde olmak üzere parmaklarına ya da kıyafetlerinin görünecek bir yerine takılabilir (K.2, K.4, K.5, K.10, K.20, K.23).

Nazar boncuğu sadece kişilere değil evlerin girişine (K.2, K.7, K.10); otomobil, kamyon, otobüs gibi taşıtlara (K.2, K.15, K.18, K.22); hayvanların boyunlarına, boynuzlarına, alınlarına ya da barınaklarına (K.2, K.7, K.14, K.15, K.18, K.20); bitki ve çiçeklere (K.1, K.3, K.13, K.14) hatta iyi mahsul veren bağ-bahçenin bir köşesine (K.13, K.23) de asılabilir. Nazar değmesi durumunda nazar boncuğunun kem gözleri üzerine çekerek çatladığına inanılır (K.5, K.13).

Aşağıdaki anlatı nazara karşı, nazar boncuğunun etkisini göstermesi bakımından güzel bir örnektir:

“Kısa bir süre önce oturma odamızın takımlarını değiştirmiştik. Üst kat komşularım hem hayırlı olsun hem de sohbet etmek için bana gelmişlerdi. Herkes yeni takımları çok beğendiğini söyledi, sohbetler edildi, yemekler yenildi. Bir süre sonra komşum Necmiye Hanım eşinin erken geleceğini söyleyip kalktı. Onu diğer misafirlerimle birlikte kapıdan uğurladıktan sonra içeri girerken top patlaması gibi bir ses duyduk. Salona girince sehpanın üstündeki mermerin ikiye bölündüğünü vitrinin içindeki nazar boncuğunun da paramparça olduğunu gördük.” (Çobanoğlu, 2003: 198).

Boncuğun özellikle göz şeklinde olması; J. Frazer’in büyü kanunlarından biri olan “benzeşim kanunu” ile açıklanabilir. İlkel insanların birbirine benzer şeylerin aynı olduğunu düşünüp korunma çareleri olarak kötü şeylerin aynısını ya da benzerini kullanmaları, eşyanın veya canlıların benzerine yapılan bir şeyin aslı üzerinde de aynı etkiyi bırakacağına inanmaları, büyücülüğün benzeşim kanunu olarak tanımlanabilir. Kötü gözlerin tehlikesinden korunmak için göze benzeyen nazarlıkların kullanılması da aynı düşünceden kaynaklanmaktadır (Çelik, 1974: 177).

Nazar boncuğunun rengi mavidir, bu rengin etkili ve güçlü bakışa sahip gök gözlü kişilerin gözlerinden gelen ışınları kendine doğru çekerek nazarı etkisiz hale getirdiğine inanılır.

Diyarbakır ve çevresinde mavi renkli nazar boncuklarının yanı sıra gösterişli, parlak boncuklardan yapılmış kolyelerin, bileziklerin de nazara karşı kullanıldığı görülür (K.13). Bunlar dikkati kendilerine çektiği için kem gözlülerin bakışından kişiyi korumaktadır.

Nazara karşı mavi boncuk kullanma, Türklerin eskiden beri uyguladıkları bir yöntemdir. Boncuk kelimesi, Kaşgarlı Mahmud tarafından Doğu Türkçesinde “monçuk” şeklinde tespit edilerek “*atın boynuna takılan değerli taş, arslan turnağı, muska gibi şeyler*” olarak açıklanmıştır. Yine aynı yerde “monçuk” kelimesi “*boncuk, süs için boyuna takılan değerli taşlar*” şeklinde anlamlandırılmıştır (Divanü Lûgat-it-Türk, I, 475-28).

Eski Türkler “boncuk-moncuk” adını verdikleri değerli ve tılsımlı taşı, kişinin veya atın boynuna, hatta sancağın tepesine takarak kötü ruhlardan ya da kötü gözlerden korunmak istemişlerdir. Bu koruyucu boncuğun mavi olması; Türkler arasında mavi gözlü kişilere çok seyrek rastlanması ve mavi gözlerin olağanüstü güce sahip olduğuna inanılmasıyla ilgilidir. Bu inanış gereği özellikle çocuklarını, mavi gözlü kişilerden saklama gereği duymuşlardır (İnan, 1963: 3138). Böylelikle mavi gözlerden

gelebilecek herhangi zararlı etkilerden korunmaya çalışmışlardır. Günümüzde de mavi gözlülerden çekinme ve onların kem bakışlarını etkisiz kılmak için mavi boncuk kullanma eskiden olduğu gibi yaygın bir şekilde varlığını devam ettirmektedir.

2. El Şekli

Halk arasında madenden yapılmış el şeklindeki nesnelere de nazarlık olarak kullanılmaktadır. Mersin ilinde evlerin hemen girişine, üzerine insan gözü çizilen ya da mavi göz boncuğu yapıştırılan, bakırdan yapılmış bir elin asıldığı görülür (K.12, K.15, K.20).

Beş parmağı açılmış el resminin nazara karşı bir korunma aracı olarak kullanılması, dünyanın çeşitli yerlerinde görülen yaygın bir gelenektir. Ülkemizin birçok köşesinde de köy evlerinin duvarlarında el resimlerine rastlanmaktadır. Bununla “elemtere fiş, kem gözlere şiş”, “beş parmağım gözüne” sözleriyle de anlam kazandığı üzere, kötülük getirmesi ihtimali olan gözleri, oyma tehdidi ile korkutmak ve eli, nazara uğrayacak kişi ile zarar verecek kişinin bakışı arasına koyarak bir engel oluşturmak istenmiştir. (Boratav, 1997: 122). Göze yöneltilen sivri şeylerle kötü bakışlara karşı çıkılmak hedeflenmiştir.

3. Nal

Tokat’ın köylerinde nazarlık olarak at ve eşek nalı sıkça kullanılır. Nalın bulunmadığı durumlarda nal şeklindeki madenlerden ya da üzerine mavi boncuk yapıştırılmış plastik nallardan yararlanır. Bunlar genellikle evlere, arabalara asılır. Asıl eşek veya at nalları da birkaç boncukla beraber hayvanların boyunlarına takılır (Çelik, 1974: 182).

Adana, Mersin, Hatay, Şanlıurfa ve Gaziantep illerinde de evlere at nalının asıldığı görülür (K.1, K.2, K.5, K.7, K.15, K.18, K.20).

Nazarlık olarak kullanılan nal, şekil bakımından kimi zaman kaşlarla beraber bir göze benzetilir (Çelik, 1974: 183). Dolayısıyla kem gözlerin bakışını kendi üzerine çekerek nazarı önlediğine inanılır.

4. Kurbağa Kabuğu

Gaziantep, Kahramanmaraş, Elazığ ve Mersin’de evlerin bahçesinde herkesin görebileceği bir yere kaplumbağa kabuğu asılır (K.2, K.3, K.10, K.20). Aynı şekilde Mersin ve Osmaniye’de bağ-bahçedeki mahsulleri nazardan korumak için buralara da kaplumbağa kabuğunun asıldığı görülür (K.14, K.18).

Kaplumbağa kabuğunun şekil bakımından göze benzemesi nazarlık olarak kullanılmasında etkili olmuş olabilir (Boratav, 1997: 121).

5. Hayvan Kafatası

Mersin, Hatay ve Diyarbakır'da mahsulleri nazardan korumak için bağ-bahçe ya da tarlanın içine bir sıruk üzerinde at, eşek, koyun, inek, köpek gibi hayvanlardan birinin kafatası dikilir (K.5, K.14, K.15, K.18, K.20). Elazığ'da ekinler için bir hayvan kafatası ya da bunun yerine insan kılığındaki bir korkuluğun kullanıldığı görülür (K.10). Osmaniye'de ise tarlanın içinde kafatasıyla beraber bir de dikenli çalı asılır (K.13).

İskelet halindeki hayvan kafatası ile insan şeklindeki korkuluk, dikkati kendi üzerlerine çekerek nazarı etkisiz hale getirmektedir. Bunların yanında bir de dikenli çalının kullanılması, el şeklindeki nazarlık örneğinde olduğu gibi, kötü gözlere sivri şeyler yönelterek tehlikeli bakışlara karşı koymak düşüncesiyle ilgili görünmektedir.

Eski Türkler, nazarın sadece canlılara değil cansız varlıklara da değebileceğine inanmış; bağ ve bahçelerini nazardan korumak için bostanlık korkuluğu ya da kazıklara geçirilmiş at kafası dikmiştir. Bununla ilgili olarak Kaşgarlı'nın eserinde "*bostan korkuluğu*" anlamına gelen "abakı" (Divanü Lûgat-it-Türk, I, 136-22) ve "*göz değmesinden sakınmak için üzüm bağlarına ve bostanlara dikilen nazarlık*" şeklinde açıklanan "kösgük" (Divanü Lûgat-it-Türk, II, 289-18, 289-23) kelimelerine rastlanmaktadır.

Bunun yanı sıra kaynaklardan edinilen bilgilere göre; Kuzey Kafkas Türkleri'nin, mahsullerini yetiştirdikleri alanlara, sıriklara geçirilmiş at kafası diktikleri tespit edilmiştir. Yine Türkistan'da Kazak-Kırgızlarda, Başkurtlarda nazar ve kötü ruhlara karşı korunma tılsımı olarak at kafası kullanılmıştır. Başkurtlar özellikle arı kovanlarının bulunduğu yerlere bunlardan koymuşlardır. Çuvaş Türkleri de bağ ve bostanlarına at kafası asmıştır. Kurban edilen hayvanların kafataslarını asma geleneği, Göktürklerde de 8. yüzyılda görülmüştür (İnan, 1963: 3138). Türkiye'de bu geleneğin bugün de, İslâmiyet öncesi dönemlerde olduğu gibi, nazardan korunma amacıyla çeşitli yerlerde kullanıldığı dikkati çekmektedir.

6. Koç Boynuzu

Mersin'de evlerin kapısına nazara karşı koç boynuzu asılır (K.20).

Koç boynuzunun sivri uçları, tehlikeli bakışlara karşı koyması bakımından önem taşımaktadır.

7. Çan

Diyarbakır'da hayvanları nazardan korumak için boyunlarına çan bağlanır (K.13).

Boyuna asılan çan, ses çıkardıkça dikkati kendi üzerine çekecek ve bu yolla hayvanı kötü bakışlardan koruyacaktır.

8. Delikli Taş

Mersin’de ortası delik bir taş bulunup boyuna asılırsa, o kişiye nazar değmez; bu taş eve asıldığında hem o evde yaşayanlar hem de ev nazardan korunmuş olur (K.18, K.20). Gaziantep ve Kahramanmaraş’ta da özellikle yeni evlerin önüne kendiliğinden delinmiş taşlar asılır (K.2, K.3).

Delikli taş da dikkati üzerine çeken nazarlıklardan biridir.

9. Civa

Hatay’da bazı kişiler nazardan korunmak için yanlarında civa taşır. Nazar değmesi durumunda civanın karardığına ve bu yolla kişiyi nazardan koruduğuna inanılır (K.5).

Çukurova yöresinde ise civa küçük bir şişeye konularak üstte taşınır. Eğer civayı taşıyan kişi göze gelirse, şişe kendiliğinden patlar ve civa dağılır (Tosunbaş, 1976: 7807).

Kem gözlerin bakışını üzerine çeken civanın kararması ya da içinde bulunduğu şişeden dağılması, kişinin nazardan korunmuş olduğuna işarettir.

10. Şap (Seğge)

Şap da kötü bakışları kendisine çeken nazarlıklardan biridir. Adana, Mersin ve Hatay’da, şap bir beze sarılarak üstte taşınır ya da evin bir köşesine asılır. Şap kötü niyetli bakışlara maruz kaldıkça kendiliğinden erir (K.5, K.7, K.15, K.20).

11. Yumurta Kabuğu

Yumurta kabuğu, özellikle çiçekleri ve bitkileri nazardan korur. Adana, Mersin, Hatay ve Mardin’de bir yumurtanın içi boşaltılıp kabuğu çiçeklerin ya da bitkilerin dalına asılır. Bazen bu kabuğun yanına mavi boncukların bağlandığı da olur (K.5, K.7, K.9, K.18, K.20).

Yumurta kabuğu da kötü bakışları üzerinde toplayan bir nazarlık çeşididir.

12. Çeşitli Bitki, Ağaç Dalı, Yiyecek ve Birtakım Nesnelere Yapılan Nazarlıklar

- Adana’da karaçalı adı verilen bitki, iğde dalı ve sarımsak başı, bezin içine sarılır ve üstte taşınır (K.7).

- Osmaniye ve Afyon'da iğde ağacının dalından ve çekirdeğinden bilezik ya da kolye yapılıp takılır (K.14, K.22).
- Kahramanmaraş'ta iğde ağacının dalından bir parça kesilir, çentiklerle süslenip içi delinerek ipe dizilir ve bitki ya da çiçeğe asılır (K.3).
- Gaziantep ve Mersin'de üzerlik (yüzerlik) otunun taneleri ipe dizilerek boyuna ya da bileğe takılır (K.2, K.20).
- Hatay'da bir miktar zencefil, sarımsak, soğan ve tuz beze sarılarak üstte taşınır (K.5).
- Gaziantep'te soğan, sarımsak kabukları ile üzerlik otu bir bezin içinde sarılı olarak üstte taşınır (K.2).
- Çorum'da cepte bir miktar çörek otu taşınır (K.4).
- Diyarbakır'da dikenli bir ot evin duvarına asılır (K.13).
- Afyon'da ham incir koparılır ve iki üç tane mavi boncukla beraber bir ipe dizilip çocukların omuzuna asılır (K.22).
- Mersin'de evlerin kapısına buğday başağı asılır (K.15).
- Diyarbakır'da evin giriş kapısının üstüne buğday ve arpandan bir tutam yapılıp asılır (K.13).
- Kahramanmaraş'ta bir miktar çörek otu ile sarımsak beze sarılarak hayvanların boynuna asılır (K.3).
- Mersin'de tuz, soğan ve sarımsak kabuğu ile tavuk pisliği bir beze sarılarak üstte taşınır (K.15).
- Mardin'de diken, iğne, iplik ve hayvan pisliği bir beze sarılıp nazar boncuğu ile beraber evin dış kapısına asılır (K.9).
- Osmaniye'de tavuk ya da güvercin pisliği bir beze sarılarak eve asılır (K.14).

Kaynak kişilerin eskiden beri büyüklerinden gördükleri şekilde uyguladıklarını söyledikleri bu yöntemler, kötü bakışa karşı gelmek ya da nazarı çektiğine inanılan nesnelere nazarı önlemek amacıyla başvurulan büyüsel pratikler arasındadır.

d) Diğerleri

Halk arasında bazı kişilerin gerek kendilerini gerekse hayvanlarını nazardan korumak için birtakım davranışlarda buldukları görülmektedir. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir:

- Mersin’de güzel çocukların yüzüne is sürülür (K.15).
- Gaziantep’te gösterişli çocukların yüzüne kül sürülür (K.2).
- Diyarbakır’da killi toprak sulandırılarak çamur haline getirilir ve hayvanların alınlarına sürülür (K.13).
- Kahramanmaraş, Hatay ve Mersin’de nazar değmemesi için iç çamaşır ters giyilir (K.3, K.5, K.18).
- Hatay’da giysi altına çengelli iğne takılır (K.5).
- Mersin’de nazar değdireceğinden korkulan kişi ile karşılaşıldığında konuşmaya ondan önce başlanır (K.20).
- Hatay’da nazarından korkulan kişilerin sözleri ya da bakışlarından sonra el parmakları çıtlatılır veya hissettirilmeden kalça kaşınır (K.5). Kalça kaşıma pratiğine Aydın, Elazığ ve Mersin’de de rastlanmaktadır (K.19, K.10, K.20).
- Kahramanmaraş’ta nazarı kuvvetli kişilerin oturduğu yere kendisi gittikten sonra tükürülür (K.3).
- Diyarbakır’da nazarı kuvvetli olan misafirlerin ayakkabı ölçüleri gizlice bir iple alınır ve onlar gittikten sonra bu ip yakılarak kokusu, evin her köşesinde gezdirilir (K.3).

Bu ve buna benzer büyüsel işlemlerin temelinde aslında belirli nedenler bulunmaktadır. Buna göre gösterişli ve güzel çocukların yüzlerine is ya da kül ile boyama, aynı şekilde hayvanların alınlarına çamur sürme; onlara pis, çirkin veya korkutucu bir görünüm vererek kötü gözlü kişilerin bakışından koruma amacıyla yapılan pratiklerdendir. Bazı kişilerin iç çamaşırlarını ters giymesi ise büyük ihtimalle nazar değme durumunu tersine çevirmek bir başka deyişle kötü bakışları sahibine yönelmek içindir. Çengelli iğnenin de, civa ya da şap gibi, nazarı kendisine çektiğine, sivri ucuyla da kötü bakışlara karşı geldiğine inanılmaktadır. Nazar değdireceğinden şüphe edilen kişiyle karşılaşıldığında ondan önce konuşmaya başlamak da aslında yine bu bakışlara karşı gösterilen bir savunmadır. Nazarı kuvvetli kişilerin oturduğu yeri tükürme de bu kişilerin gücünü pisleme, kötüleme, aşağılama ile yok etme isteğinden kaynaklanmış olmalıdır. Nazarı güçlü kişilerin ayakkabısını ölçmede kullanılan ipin yakılıp kokusunun evde dolaştırılmasıyla da hem nazar değdirebilecek kişinin bu gücünü ortadan kaldırmak hem de evin içinde gizlenmesi mümkün kötülükleri kovmak istenmektedir.

B. Nazar Değdikten Sonra Yapılan Uygulamalar

Halk arasında neşeli ve sağlıklı çocukların birdenbire hastalanması, sürekli ağlaması, iştahtan kesilmesi; bazı kişilerin baş ağrısı, vücut kırıngılığı, halsizlik, iç sıkıntısı gibi şikâyetlerde bulunması; evli çiftler arasında sık sık kavgaların yaşanması; yeni alınan bir aracın kaza yapması; beklenmeyen ölüm olaylarının gerçekleşmesi; evdeki herhangi bir eşyanın kırılması ya da bozulması; tarla, bağ ve bahçedeki ürünün her zamankinden daha az olması; çiçeklerin sararıp solması, bazen kurumması; hayvanların huysuzluk yapması, eğer süt veriyorsa sütünün azalması, aniden hastalanması ya da ölmesi vb. çeşitli olaylar, nedeni her ne olursa olsun, nazar değmesi olarak açıklanır. Bunun gibi olayları engellemek için çeşitli nazarlıkların kullanılmasının yanı sıra özellikle insanlarda ve hayvanlarda meydana gelen söz konusu olumsuzluklardan kurtulmak, bir başka deyişle onları iyileştirmek için birçok büyüsel işlem de yapılır.

Nazar değmesi durumunda birtakım büyüsel işlemlerin niçin yapıldığı sorusu kaynak kişilere yöneltildiğinde; bunları atalarından, büyükelrinden öğrendikleri, nazara iyi geldiği görüldüğü için kendilerinin de kullandıkları cevabı alınmıştır. Bu işlemlere rağmen insan ya da hayvanın iyileşmemesi ya da ölmesi sonucunda ise nazarın çok kuvvetli olduğu, söz konusu canlı varlığın içine kadar işlediği için artık herhangi bir şeyin yapılamayacağı, bunların vadelerinin yetmiş olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla gerçekleştirilen büyüsel işlemlerin yetersizliğiyle ilgili herhangi bir inanış söz konusu değildir.

Türkiye’de nazar değmesi sonucunda yapılan bu büyüsel işlemleri şu şekilde sıralayabiliriz:

a) *Kurşun Dökme*

Nazara karşı kurşun dökme, halk arasında yaygın olarak uygulanan bir gelenektir. Bu işi her köyde ocak adı verilen ve hastalığı (burada nazarı) tedavi etme gücüne sahip kişiler yapmaktadır. Ocak, anadan kıza “el vermek” suretiyle aktarılabilir.

Kurşun dökme işi, farklı yerlerde birbirine benzer şekillerde yapılmaktadır. Kurşun, bir kepçenin ya da küçük bir tavanın içine konup ateşte eritilir. Diğer taraftan hasta dizüstü oturtulur ve başına bir tülbent örtülür. Eritilen kurşun, birtakım dualar ya da çeşitli sözler eşliğinde, hastanın başının üstünde tutulan içi su dolu kaba boşaltılır. Kurşunun suyun içinde aldığı şekillere bakılarak nazarı değdirenin cinsiyeti, fiziksel özellikleri vb. hakkında yorumlarda bulunulur. Kurşunun ateşte eritilip suya dökülmesi işi, üç kez tekrarlanır. Daha sonra kaptaki suyla hastanın yüzü üç kez yıkanır ve bu su ayak basılmayan bir yere dökülür. Nazar ocağına, emeğinin karşılığı olarak bir miktar para verilir.

Gaziantep'te kurşunun eritildiği ateşin üstüne üzerlik otu, soğan kabağı ve bir miktar tuz da atılır, bunların kokusu bütün odayı kaplar. Kurşunun döküldüğü sudan hastaya içirilir, ellerine ayaklarına da sürülür. Kalan su, bir dört yol ağzına dökülür ve suyu döken kişi arkasına bakmadan geri döner. Kurşun dökme işi, genellikle çarşamba, perşembe ve cuma olmak üzere üç gün arka arkaya yinelenir (K.2).

Şanlıurfa'da ise bu işlem bir kez o da kutsal kabul edilen cuma günleri yapılır (K.1).

Siirt'te kurşunun suyun içinde aldığı şekle bakarak nazar değdiren kişi bulunmaya çalışılır. Eğer bulunabilirse bu kişinin saç teli gizlice alınıp yakılarak kokusu nazar değenin içine çektirilir, bunun nazara iyi geleceğine inanılır. İçine kurşun dökülen su, üç yol ağzına dökülür. Kurşun dökme işlemi, üç çarşamba arka arkaya yinelenir (K.6).

Diyarbakır'da ise kurşunun dökülmesi sırasında "Elemtere fiş kem gözlere şiş", "Nazarı çürüsün", "Nazarı değenlerin gözü çıksın" şeklinde sözler söylenir. Kurşunun suda patlama sesleri çıkarması ise nazarın çok şiddetli olmasına yorulur (K.13).

Tekirdağ'da bir tasın içine üç parça kömür, birkaç ekmek parçası, biraz su konur. Bu tas hastanın başı üzerinde tutulur, eritilmiş kurşun da "Benim elim değil Ayşe Fatma Anamızın eli" denilip besmele çekilerek içine dökülür. Kurşun parçaları, kömürün üzerinde şekil alırsa hastalık tehlikeli, ekmeğin üzerinde olursa hafif demektir. Suya dökülen kurşun tek parça halinde kalmaz, dağılarak parça parça şekil alır. Eğer ince ince iğne gibi olursa hastanın sancısı, ağrısı şiddetli; dağınık halde olursa hastalık hafif geçer. Bazen kurşunun bir tabut halinde ya da hepsi bir arada top halinde görüldüğü de olur. Böyle durumlarda hastalığın çok ağır olduğu anlaşılır. Kurşun üç kez baş, üç kez karın, üç kez de dizlerin üstünde dökülür. Kurşun dökme işi tamamlanınca hastaya bu sudan üç yudum içirilir. Ardından hastanın başının üstünden kaşık atılır. Kaşığın açık tarafı yukarı doğru gelecek şekilde düşmesi hastanın iyileşeceğine, ters düşmesi ise ağırlaşacağına işarettir. Daha sonra bu tas dışarı çıkarılır, içindeki ekmek kedi veya köpeğe yedirilir, suyu da yine bunların üzerine dökülür. Tas, birkaç gün dışarıda bırakılır. Kurşun ise bir beze sarılarak üç gün hastanın yastığının altında tutulur, bu süreden sonra denize veya dereye atılır (İşçiler, 1962: 2718). Halk arasında suyun bütün kötülükleri, pislikleri alıp götürdüğü inancı yaygındır.

Mersin'de kaptaki suyun içine bir miktar demir para, üç dört tane demir kaşık ile biraz da tuz konur. Buradaki para daha sonra ocaklıya verilir. Kurşunun suyun içinde aldığı şekil sala (tabuta) benzerse hastanın öleceğine inanılır. Kaptaki su daha sonra ayak değmeyen bir yere dökülür ve arkaya bakılmadan geri gelinir (K.12, K.20).

Kaptaki suyun ayak değmedik yerlere dökülmesi, üzerinde dualar ya da çeşitli büyüsel sözler söylendiği için kutsal kabul edilmiş olmasından kaynaklanabilir. Yine bu suyun üç ya da dört yol ağzına dökülmesi, hastaya bu yollardan geleceğine inanılan şifa, güç ve enerji beklentisidir. Suyu dökenin arkasına bakmasının yasaklanması ise hastalığın geri gelip tekrar kişiye geçmesini engellemek için yapılan bir uygulamadır.

Nazar ocağının, kurşunun suda aldığı şekillere bakarak nazar değdiren kişi hakkında yorumlarda bulunması aslında bir çeşit faldır. Bakıcı kişi, bu şekillerden yola çıkarak nazarcının boyu, vücudu, cinsiyeti vb. özellikleri hakkında ya da hastanın iyileşip iyileşmeyeceği konusunda bilgiler vermektedir. Aynı zamanda kurşunun suya dökülmesiyle, eşikte veya hastanın üstünde duran, hastalığın sebebi sayılan kötü varlıkları ürkütme, korkutma, kaçırmak amacı güdülmektedir (Boratav, 1997: 102). Bir başka deyişle; kurşunun suda çıkardığı sesler, kötü ruhların korkutularak kaçırılmasına yardımcı olmaktadır.

Kurşun dökme sırasında bazı pratiklerin üç kez yinelenmesi ise, halk arasında 3, 5, 7 vb. sayılara yüklenen kutsal ve mistik anlamla ilgilidir. 3 sayısı inanışa göre; yapılan işlemin etkisini ve gücünü arttıracaktır.

b) Köz Söndürme

Köz söndürme, kimin nazar değdirdiğini bulmak amacıyla hastanın annesi, ablası, teyzesi gibi yakınları tarafından yapılan bir uygulamadır. Nazar değdiren kişinin bu yolla tespit edilmesi, kimi zaman hastayı iyileştirme amaçlı bazı büyüsel işlemleri de beraberinde getirmektedir.

Trabzon'da genişçe bir kap, su ile doldurulur, ocaktan alınan közler, o gün eve gelen ve kendisinden şüphe edilen misafirlerin isimleri tek tek söylenip "Nazar ettiyse batsın" denilerek suya atılır. Her bir misafir için ayrı ayrı suya atılan köz parçalarından hangisi "cızzz" diye ses çıkarır ya da kömür halinde suyun dibine batarsa o kişinin nazar değdirdiğine inanılır. Nazar değdirenler birden çok ise en çok ses çıkaran ve en dibe inen köz sahibi, keskin nazarcı olarak kabul edilir. Bu işlemler sırasında kömürlerin birbirine karıştırılmamasına özen gösterilir. Bu yolla nazar değdiren bulunduktan sonra onun hakkında nazarcıdır yargısına varılıp kendisinden sakınılmaya başlanır. Kaptaki közler, iyice söndükten sonra içindeki suyun bir kısmı hastaya, üç sabah aç karnına içirilir, sonra yüzüne gözüne sürülür, ağrıyan yerleri yıkanır. Üçüncü günün sonunda kalan su, içindeki kömürle beraber hasta tarafından, dışarıda aşağı doğru eğilip yanlarına açtığı bacakları arasından arkaya bakmadan geriye doğru savrulur. Nazarcın bu su ile savrulup gittiğine inanılır (Yılmaz, 1968: 5010).

Adana'da suya atılan her köz için bir isim söylenir. Közün suyun üstünde kalması ismi söylenen kişinin nazarının değmediğine, dibine batması ise nazar değdirdiğine işarettir (K.7).

Mersin'de hangi isim söylendiğinde suya atılan közden güçlü bir cızırtı sesi gelmişse o kişinin nazar değdirdiğine inanılır. Bu işlemin ardından kaptaki sudan hastaya içirilir, vücuduna serpilir (K.20).

Köz söndürme işleminin yapılması sırasında çıkan seslere; közün, suyun dibinde ya da yüzeyinde durmasına bakılarak nazarı değen kişinin tespit edilmeye çalışılması, kurşun dökme pratiğinde olduğu gibi, bir fal çeşididir. Aynı şekilde közden gelen güçlü cızırtı seslerinin de kötü ruhları korkutup kaçıracağına, böylelikle hastanın iyileşeceğine inanılmaktadır.

c) Tütsüleme

Halk arasında nazar değen kişileri iyileştirmede kullanılan bir başka yöntem tütsü yakmaktır. Tütsü için genellikle üzerlik otu, bunun yanı sıra çörek otu, tuz, kuru karanfil vb. kullanılabilir.

Osmaniye'de bir tavanın içine biraz köz, bunun da üzerine üzerlik konur. Üzerlikten çıkan duman hastaya koklatılır, ardından evin içinde dolaştırılır (K.14).

Adana'da içine üzerlik konulan bir tava ağzı kapalı olarak ateşte tutulur. Üzerlik patlamaya başlayınca tava ocaktan indirilip kapağı açılır ve böylece çıkan dumanın nazara uğramış kişiye doğrudan yönelmesi sağlanır. Bebekler, küçük çocuklar, tütsünün üzerinden geçirilir veya tütsü kabı onların etrafında dolaştırılır. Daha sonra bu kap evin içinde gezdirilerek kalan son dumanla ev tütsülenir. Evin tütsülenmesiyle nazarın ortadan kaldırılmasının yanı sıra bir köşede saklanmış olan cinlerin de üzerlik tütsüsü sayesinde evden kaçacağına inanılır (Akalm, 1993: 257).

Ali Rıza Yalman'dan edinilen bilgiye göre Tarsus'ta (Mersin) en az yedi tane üzerlik, üç tane çörek otu, üç tane kekik otu ve üç tane tuz parçası alınıp bir miktar balmumu ile iyice ezilip hamur haline getirilir, ardından ateşe atılarak buğusu çıkartılır. Bu buğu ile hastalar, nazara uğramış, cine periye tutulmuş kişiler tütsülenerek iyileştirilmeye çalışılır (Yalman, 1977: 495).

Yine Mersin'de bir miktar közün üstüne üzerlik ve nazar değiren kişinin elbisesinden gizlice alınan bir parça atılır ve bunların dumanı hastaya koklatılır, birazı evin içinde gezdirilir (K.12).

Gaziantep'te üzerlik ve bir miktar tuz bir kabın içinde ateşe konur. Kimi zaman üzerlik otu ve tuzun yanında soğan ve sarımsak kabukları da tütsüleme için kullanılır (K.7).

İstanbul'da üzerlik, çörek otu, kuru karanfil, kâbe süpürgesi, günlük hepsi bir arada tütsü için kullanılır (Bayrı, 1955: 1107).

Diyarbakır'da ise siyah susam ateşte kavrulur ve kokusu hastaya koklatılır, ardından evin içinde dolaştırılır (K.13).

Afyon'da üzerlikle yapılan tütsünün nazar değen hayvanların iyileştirilmesinde de kullanıldığı görülür. Burada tütsü üç defa hayvanın etrafında gezdirilir, altından geçirilir (K.22).

Tütsü için genellikle üzerliğin kullanılması, dumanının bol olması ve tohumlarının yanarken çatlayıp ses çıkarmasından dolayıdır. Çıkan bu seslerle nazarı değen kişinin nazarının bozulacağına ve gözlerinin patlayacağına inanılmaktadır. Bu inancın tütsüleme sırasında söylenen; "Azara bozara / Kem gözler karara" ya da "Hazara huzara / Öküz gelmiş pazara / ...'ye nazar edenin / İki gözü bozara" vb. tekerlemelerde de ifade edildiği görülmektedir (Akalın, 1993: 257).

Tütsüleme, Türk topluluklarında eskiden beri tedavi ve büyü, nazar gibi çeşitli tehlikelerden korunma amacıyla uygulanan bir gelenektir. Nitekim Aksu şehrinde bir şaman ayinini izleyen S. Malov, bu ayini yöneten bakşının yaptığı tütsü ile kötü ruhları kovarak hastayı iyileştirmeye çalıştığını belirtmiştir (İnan, 1986: 111-112). Bugün de özellikle kırsal çevrelerde çeşitli bitkilerin tütsüleme yoluyla nazarın tedavisinde ya da evin içindeki kötü ruhların kovulmasında kullanıldığı görülmektedir.

d) Tuz Dolandırma

Nazara uğrayanların iyileştirilmesinde uygulanan bir başka yöntem tuz dolandırmadır.

Aydın'da kendisine nazar değen kişinin annesi, kız kardeşi vb. bir yakını ya da akrabası, avucunun içine bir tutam tuz alır, bu tuza bir kez "Fâtiha" üç kez de "İhlâs" suresini okur, ardından tuzu hastanın başının etrafında üç kez dolandırıp ocaktaki ateşe atar. Ateşe atılmadan önce ise başta hasta olmak üzere orada bulunanlara bu tuzdan birer kez yalattılır. Ocakta yanan tuzdan çıtırtı sesleri gelir (K.19).

Kahramanmaraş ve Elazığ'da bu işi yörenin yaşlı kişisi yapar ve tuz ateşe atılırken "Gözü değenin gözleri yansın" denilir (K.3, K.10).

Sivas'ta ise tuz ateşe atılmadan önce üç kişiye yalattılır (K.17).

Burada üzerlik otunun ateşte "pat pat" ses çıkarmasında olduğu gibi, tuzun da çıtırtı sesleriyle yanması, nazar değdirenin gözlerinin yandığına işaretidir. Böylelikle nazarı meydana getiren kötülükler ortadan kaldırılmış olacaktır. Bazı yörelerde tuzun okunması, dinî ve büyüsel işlemlerin bir arada uygulandığını göstermesi bakımından önemlidir.

e) Diğerleri

- Gaziantep, Malatya ve Hatay'da nazar değdiren kişinin ocağının külünden gizlice alınır, bu kül suyla karıştırılıp nazara uğrayana içirilir (K.2, K.5).
- Adana, Mersin, Osmaniye, Malatya ve Diyarbakır'da nazar değdirenin elbisesinden gizlice bir parça alınıp yakılır, bunun dumanı hastaya koklatılır (K.7, K.11, K.13, K.14, K.18).
- Malatya'da nazar değdiren kişinin haberi olmadan kapısından bir kıymık alınıp yakılır, bunun kokusu hastaya koklatılır (K.11).
- Gaziantep ve Mersin'de nazarcı kişinin bastığı topraktan alınıp nazara uğrayana yalıtılır (K.2, K.12).
- Mersin'de nazarcı kişinin evinden gizlice tuz alınıp ateşte yakılır (K.18). Yine bu ilde, nazar değdiren kişinin abdest aldığı su, habersizce alınır, nazara uğramış olanın üstüne serpilir (K.15).
- Sivas'ta nazar değdiren belli ise, ocağından gizlice kül alınır ve nazara gelen hayvanın içtiği suya atılır (K.17).
- Mersin'de nazara gelen hayvanlar, bir ırmaktan üç kez geçirilir (K.18).

Nazar değdiren kişinin haberi olmadan ocağındaki külünden, evindeki tuzundan, üstüne bastığı topraktan, kapısından veya elbisesinden bir parça alınıp yakılması, dumanıyla hastanın tütsülenmesi ya da abdest alınan sudan üstüne serpilmesi; J. Frazer'in ortaya koyduğu büyü'nün "temas kanunu"yla açıklanabilir. Bir defalığına da olsa bir kere birbirleriyle temas etmiş şeylerin uzakta olsalar dahi yine temas halinde düşünülmesi olayı büyücülükte bu kanunla açıklanabilir (Çelik, 1974: 178). Bu kanuna uygun olarak nazara uğramış olan kişinin iyileştirilebilmesi için nazarcının herhangi bir eşyasından yararlanılmaktadır.

Nazara gelmiş hayvanların ırmaktan geçirilmesi de, daha evvel de değinildiği üzere, halk arasında suyun temizleyicilik, arındırıcılık özelliğinin bulunduğu inandırılmasıyla ilgilidir.

Sonuç

İnsanoğlu, eski dönemlerden günümüze kaza, hastalık, ölüm ya da herhangi olumsuz bir etki yarattığına inandığı nazardan korunmak için çeşitli yöntemlere başvurmuştur. Bununla ilgili olarak halkımız tarafından da nazara karşı koymak için "koruyucu" özelliği bulunan çeşitli nazarlıkların yanı sıra "iyileştirici, tedavi edici" birtakım büyüsel işlemler

yapılmaktadır. Söz konusu nazarlık ve büyüsel işlemler, kimi zaman dinî unsurların etkisinde uygulanmasına karşılık genellikle eski geleneklere bağlıdır. Bir başka deyişle kökü eski inanışlara dayanmakta olup yüzyıllardır ataların uyguladıkları, onlardan görülüp öğrenildiği şekliyle sürdürülmekte ve bunların tartışmasız nazara iyi geldiğine inanılmaktadır.

Günümüzde nazar inancının ekonomik, sosyal ve kültürel yönden az gelişmiş kesimlerde yaygın olarak varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Öte yandan öğrenim durumu yüksek ve ekonomik açıdan daha iyi durumda olanlar, günlük yaşamlarında geleneksel yani kırsal çevrelere oranla daha akılcı yolu benimsemiş olsalar da, nazara inanmakta, günlük eylem, davranış ve tutumlarında, çok yoğun olmasa da, bu inancın etkisini taşımaktadırlar. Dolayısıyla nazar ve nazarlık inancı, hemen her kesimde yaygın olarak geçerliliğini korumaktadır.

Kaynak Kişiler

Derleme sırasında kendilerinden bilgi edinilen kaynak kişiler, metin içerisinde K.1 (Kaynak Kişi 1), K.2 (Kaynak Kişi 2) vb. kısaltmaları kullanılarak verilmiştir. Bu kişilerin künye bilgisi ise aşağıda “adı-soyadı, doğum tarihi ve yeri, öğrenim durumu, mesleği” şeklinde sıralanmıştır.

- K.1: Kamuran Taylan, 1955, Viranşehir / Şanlıurfa, ilkokul, ev hanımı.
- K.2: Cemile Yağız, 1940, Gaziantep, yok, ev hanımı.
- K.3: Döne Cacık, 1948, Çınarlı Köyü / Pazarcık / Kahramanmaraş, yok, ev hanımı.
- K.4: Yurdagül Öz Saraç, 1952, Çorum, ortaokul, ev hanımı.
- K.5: Nurcan Teker, 1960, Hatay, lise, ev hanımı.
- K.6: Vesile Girgin, 1930, Siirt, yok, ev hanımı.
- K.7: Nevin Akgöz, 1964, Adana, lise, ev hanımı.
- K.8: Aybeniz Teker, 1969, Mersin, lise, ev hanımı.
- K.9: Behiye Demir, 1946, Midyat / Mardin, yok, ev hanımı.
- K.10: Nedime Şenci, 1944, Elazığ, yok, ev hanımı.
- K.11: Gülay Hiçyakmazer, 1963, Malatya, lise, ev hanımı.
- K.12: Atiye İlik, 1937, Silifke / Mersin, ilkokul, ev hanımı.
- K.13: Habibe Bayram, 1947, Diyarbakır, ilkokul, ev hanımı.

K.14: Emine Kara, 1950, Toprakkale / Osmaniye, ilkokul, ev hanımı.

K.15: Ali Şanlı, 1940, Mersin, lise, memur.

K.16: Mehmet Ali Horoz, 1927, Hatay, ilkokul, emekli.

K.17: Fatma Korkmaz, 1923, Sivas, ilkokul, emekli.

K.18: Ayşe Karıcı, 1922, Sıraköy / Tarsus / Mersin, var, çiftçi.

K.19: Ayşe Akıcan, 1966, Aydın, ilkokul, ev hanımı.

K.20: Emine Özdoğan, 1965, Mersin, ilkokul, ev hanımı.

K.21: Sevim Abdioğlu, 1956, Batman, ilkokul, ev hanımı.

K.22: Fadime Ersoy, 1968, Dinar / Afyon, ilkokul, ev hanımı.

K.23: Fadik Madcan, 1935, Gülşehir / Nevşehir, yok, ev hanımı.

K.24: Özlem İnan, 1979, Mersin, üniversite, arş. gör.

KAYNAKÇA

AKALIN, Şükrü Halûk, 1993, “*Üzerlik*”, **II. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu 20-22 Kasım 1991 Adana, Bildiriler**, Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana, s.247-260.

BAYRI, Mehmet Halit, 1955, “*İstanbul Folkloru: Nazar ve Nazarlık*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, Y.6, C.3, S.70, Mayıs, s.1107-1108.

BORATAV, Pertev Naili, 1997, **100 Soruda Türk Folkloru**, 4. b., Gerçek Yayınevi, İstanbul.

ÇELİK, İsmail, 1974, “*Nazar, Nazarlık ve İlgili Büyüsel İşlemler*”, **B.Ü.F.K., Boğaziçi Üniversitesi Halkbilimi Yılığ** 1974, s.155-184.

ÇOBANOĞLU, Özkul, 2003, **Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları**, Akçağ Yayınları, Ankara.

İNAN, Abdülkadir, 1963, “*Nazarlıklar*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, Y.15, C.8, S.169, Ağustos, s.3138.

İNAN, Abdülkadir, 1986, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, III. b., TTK Yayınları, Ankara.

İŞÇİLER, Salim Sami, 1962, “*Tekirdağ’ında İnanışlar: Kurşun Dökme, Nazar Okuma, Yaki*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, Y.13, C.7, S.154, Mayıs, s.2718.

Kaşgarlı Mahmud, 1992, **Divanü Lûgat-it-Türk**, C.I-II (Çev. Besim Atalay), 3. b., TDK Yayınları, Ankara

- KOŞAY, H. Z., 1956, “*Etnoğrafya Müzesindeki Nazarlık, Muska ve Hamailer*”, **Türk Etnoğrafya Dergisi**, S.1.
- ÖRNEK, S. Veyis, 1966, **Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki**, A.Ü. DTCF Yayınları, Ankara.
- TOSUNBAŞ, Müyesser, 1976, “*Çukurova’da Nazardan Korunma Pratikleri*”, **Türk Folklor Araştırmaları**, Y.28, C.17, S.328, Kasım, s.7807-7809.
- WESTERMACK, Edward, 1961, **Nazar Değmesi İnanıcı**, Yeni Matbaa, Ankara.
- YALMAN, Ali Rıza, 1977, **Cenup’ta Türkmen Oymakları**, II, Haz. Sabahat Emir, KB Yayınları, Ankara.
- YILMAZ, Salih, 1968, “*Akçaköy Folkloru: Gözalmak ve Közsöndürmek*”, **Türk Foklor Araştırmaları**, Y.19, C.11, S.228, Temmuz, s.5009-5010.